

Christine Sundbø:

Kvinner i skillingstrykk

Presentasjon av bacheloroppgave
Institutt for kulturhistorie
Universitetet i Oslo, 2016

Gjennom en kulturhistorisk nærlesning av utvalgte skillingsviser er spørsmålet om hvorvidt skillingsviser kan nyttes som historisk kilde til innsikt i ulike kvinneroller og deres handlingsrom i siste halvdel av 1800-tallet, forsøkt undersøkt og oppsummert her. Fire skillingsviser kommer under lupen og byr på innsikt til en forgangen tid. Oppgaven forsøker å vise hvordan ulike kvinneroller er presentert og hva de kan fortelle oss om kjønnsroller, samfunn og tidsånd.

Skillingsviser var vårt første massemedium, de har en historie som strekker seg tilbake til trykkekunstens spe begynnelse på 1500-tallet og helt frem mot 1900-tallet med 1800-tallet som kommersielt høydepunkt. Skillingsvisene byr på et vidstrakt tematisk og distribusjonelt omfang. De få studiene som er gjort på skillingsviser illustrerer et folkelig massemedium i den forstand at språket er naivt, formuleringene enkle, flere med banale nødrim, tema er ofte dramatisk, og følelsesladet, og omhandler både hverdagslige hendelser samt store

katastrofer fra både inn og utland. Trykkene var små, og rimelige og kostet fra 1 skilling, etterhvert 10 øre. De ble solgt ved kolportasje. Noen viser har melodi oppgitt, andre ikke, noen oppgir utgiver og/eller forfatter andre ikke, noen har gjenkjennelige religiøse trekk som fra salmevers, men i det hele er de sparsomt presentert/dekorert og forholdsvis anonyme. Fra arkivet til Norsk folkeminnesamling har jeg funnet frem til og utført en analytisk, kulturhistorisk nærlesning av fire skillingsviser som skildrer ulike kvinneframstillinger i søken etter innsikt i det handlingsrommet kvinner i siste halvdel av 1800-tallet kunne utfolde seg i/under. Opplevde de et nyansert og fleksibelt handlingsrom, eller var patriarkalske sosiokulturelle konvensjoner styrende for deres livsutfoldelse?

Utvalgte viser forteller om den forførende *frøken Ida* og *Hr. Brillbuk*, den emansiperende *frøken Top*, *Deilige sne*, *en fallen kvinne botssang*, *forfattet av henne selv* og den pliktoppfyllende og sviskefulle *Piken* og

Soldaten. Det er især visene om frøken Top og Deilige sne som fasinerte og bød på spennende innsikt i en forgangen tid.

«I damedrakten måtte jeg. Jeg var så vred, led og kjed, av all den kvinnelighet.»

Frøken Top er motsatsen til kvinnelighet, med hennes meritter på sportsarenaen og temperamentsfulle lynne opptrer hun ikke kvinnelig. Hun vil ikke tøyles, men være fri og selvstendig. Skjebnen har gjort en feil ved at hun ble kvinne i stede for mann. Hun besitter mannlige kvaliteter. Tilsynelatende illustrerer visen et

trangt og stereotypisk rollemønster med tydelig kjønnsdifferensiering, hvor man henstilles/oppfordres til å oppføre seg innenfor sitt kjønns gitte sosiokulturelle konvensjoner. Men, «Nei, jeg vil bryte skrankene, og jeg ser meg alt i tankene i bloomerdrakt uforsagt, tag dem blot i akt.»

Bloomerdrakt viser seg å ha vært en reformdrakt, et knekort lett skjørt med luftige tyrkiske harem bukser under, først tatt i bruk av Amalie Bloomer (1818-1894) en amerikansk kvinnesaksforkjemper. Visen om frøken

Top indikerer dermed at kvinner var opplyste om den kvinnesakskamp som foregikk over Atlanteren i Amerika, og i Frankrike og England, og at i 1890 hadde den også nådd Trondheim. Uforsagt, oversettes i dansk ordbok med: tør møte fare med forakt, ikke nedslått /motløs. Visen er blitt til et kamprop til kvinner om å stå på barrikadene for sine rettigheter. En kamp for sosial, økonomisk og juridisk selvstendighet.

Deilige sne viser en annen side av kvinners virkelighet. Gjennom religiøse referanser møter vi en kvinne som har brutt samfunnets moralske konvensjoner og latt seg forføre. Som konsekvens må hun leve utenfor fellesskapet

som en utstøtt. Hun har synd skrevet i pannen. Diktet og den introduserende prosateksten tegner et bilde av en forlatt ung kvinne, hennes udåd og skjebne. Visen med sine religiøse referanser er hennes botssalme. Prosateksten som forteller om den allmenne beundring som diktet umiddelbart vekker gir visen legitimitet av å være en «dybe aandfulde og ægte kristelige bodssalme.» Prosateksten forteller om en kjent samtidsforfatter, Thomas Buchanan. Read som legger en laurbærkrans på kvinnens grav som

dertil i sin konnotative betydning bidrar til å gi henne ære og tilgivelse om enn kun posthumt.

Visen blir hennes benådning samtidig som den gir et bilde på borgerskapets hegemoniske moralske ideal, og hvordan deres verdier bidro til å skape sosialt stigma av prostituerte kvinner som mindrevverdige. Veien inn til sosieteten var stengt for den falne kvinne, hun bar skammens tunge lodd. At hun etter nærmere ettersyn viser seg å være oppdiktet ut fra kommersielle interesser er av mindre betydning. Hun er fabrikkert i en tid

*Oda Lasson (senre Krogh)
malt av Christian Krogh 1888.*

sulten på romantisk visssvass som Burton Stevenson kaller det i, Famous single poems, and the controversies which raged around them fra 1924. Det kan også tenkes at siden kvinnen er anonym, at visens opprinnelige forfatter ønsket å belyse samfunnets utfordringer med prostitusjon og den skjebne som rammet tusener av unge kvinner. Visen kan leses som en advarsel til andre unge kvinner om hvor ille det kan gå dersom man dreier av fra moralske normer. En oppfordring med bibelsk sjargong, til unge kvinner om å holde seg rene og dydige. Samtidig som den også kan leses som en kritikk av borgerskapets holdninger. Hennes ytringer kan

En ny Bise

om

Frøken Top.

Pris: 10 Ore.

Trombjem J. & Sundts Bogtrykkeri.

1870

Frøken Top.

Først vil jeg presentere mig,
 Mit Navn er Frøken Top,
 Af Temp'rament da er jeg,
 Som en Sjampanje Broj ;
 Mit Blod det koger over let
 Og bruser som en Flod ;
 Men Snefe Mandfolk har jeg set,
 Forelsket for min Fod ;
 :: Men alle, alle sit de „Rei“,
 Jeg aldrig aldrig gifter mig,
 Det Tyrani, det Slaveri,
 Maa helst jeg være frei ! ::

Som Barn var ei mit Søermeri,
 En Dulle eller Sligt,
 Alt Syning og Alt Sritteri
 Jeg fandt saa kjedeligt ;
 Men derimod saa var jeg stint
 Blandt Drengerne — ja der
 Jeg som en Engel spillet Rint,
 Men Parabis ihær.
 :: Jeg gif paa Stylder som en Kar
 Sprang Out som jeg var splintergal.
 Jeg var saa vild og paa Spil,
 Hvor jeg kund' komme til. ::
 Jeg volste til og Stjorterne
 Blev længre Dag Dag,

sies å være et svar på samtidens religiøse konvensjoner, og en henvendelse til unge kvinner på vei inn i voksenalivet. Hun illustrerer hvordan hennes skjebne er låst, «falt jeg fra himmelen, ble trampet til dynd, hånet, bespyttet i skjendelse og synd, vanket jeg om, solgte min sjel til hver kjøper som kom.» En dansk nettordbok på forklarer ordet Dynd som å være i en uheldig situasjon som man ikke umiddelbart kan komme seg ut av. Det ligger ikke i hennes hender, hun er underlagt sosiale konvensjoner.

Indirekte synes visene å indikere at følelser er ungdommens hemsko, at deres følelsesladede handlinger, uten en ballast av erfaring gjør dem sårbare for konsekvenser som opptrer i regi av sosiokulturelle konvensjoner. Visenes

folkelige karakter, deres omfangsrige distribusjon og popularitet som visen om frøken Top og Deilige sne, gir visene i så måte en opplysende og oppdragende funksjon.

Visene illustrerer at det er rom for nyanserte kvinneroller, kvinner og samfunn nå som da er mangfoldige. Fra frøken Tops ærgjerrige, frigjorte og moderne personskildring, frøken Ida, den flørtende, morsomme, og sensuelle, til den falne kvinnes melankolske kamp mot skam og moralske normer og pikens pliktoppfyllende men svikeyfulle affære. Men allikevel synes noen sosiokulturelle konvensjoner å begrense deres handlingsrom. Kirkens og religionens autoritet som moralsk rettesnor, borgerskapets hegemoni med opphøyde verdier

Paa Mammelulerne o, ve!
 Jeg maatte lasse Braag,
 Jil Kjoles med Garneringer;
 I Snorelio blev jeg toalt,
 Og mine smaa Besooringer,
 Al! nu til Bandoesef gjaldt.
 :: Svad om jeg vilde eller ei,
 I Damedragten maatte jeg,
 Jeg var saa vreb, led og sjeed
 Af al den Kvindlighed ::

En kvindlig Amazone blev
 Jeg nu af første Slags;
 Jeg Kjørligheds-biletter Aroo,
 Og svæmed som, en Laks,
 Jeg drev det vidt i Gymnastik,
 Jeg red som en Jofen,
 I Fagtning mange Stød jeg fil,
 Men det jeg ænsed ei;
 :: Paa Skoiter løb jeg efelent.
 Og røg Sigar som en Student.
 En har jeg her, som de ser,
 — Jeg røget sjelden fler ::

Bisjard jeg spiller meget flot,
 Mig ingen kommer nær,
 Og ille Karolina blot, —
 Men prægtigt à la Guerre,
 Og Regler — tør jeg holde paa —
 Min Færdighed deri,
 Den er saa stor, ja trent dem saa,
 Jeg slaar dem alle Ni.
 :: Og Kjøge, l'Hombre, ja saamen!
 Jeg ganske deiligst spiller den,
 Ja selv Vaasjet, nok saa net,
 Naad De ønsker det. ::

Ja, Skjæbnen den har gjort en Feit,
 Ta jeg si blev en Mand;
 En Kvinde er jeg, lig mit Speil,
 Men ille min Forstand.
 O! nåd jeg havde Treien paa,
 En Sobes og Gerar,
 Jeg stude snart i Kællen staa,
 Blandt Norges topre Far
 :: Mit Hjerte banter tiart og frit,
 Al var jeg blot de Skierter leit,
 Saa ail jeg med, knagget ned,
 For Fødelandet stred. ::

Jeg her til Amazonerne,
 Jeg klar mig uopert.
 Jeg vængler Formidionerne,
 Men deg emortipert
 Jeg møder driftigt, som De ser,
 Med Etot og Briller roo
 Hvorfor skal ene Herer her
 Med Navestammer ooo?
 :: Nei, jeg vil bryde Stranterne,
 Og her mig alt i Lanterne
 I Blaamerdragt, morskagt,
 Ta, Dem saa blot iagt ::

som ære, fromhet, måtehold og plikt, samt sosial differensiering som et resultat av borgerskapets fremferd, virker hemmende for kvinners livsutfoldelse. Samtidig ble min forutinntatthet i møte med skillingsvisene konfrontert, ett nytt og nyansert inntrykk av kvinneframstillinger på 1800-tallet ble nødvendig.

Vi kan spore hos frøken Top og kanskje også hos frøken Ida, at et mer dynamisk samfunn er i anmarsj, hvor muligheter åpner seg også for kvinner. Muligheter som har resultat i friere politiske, sosiale, økonomiske og religiøse rammer for kvinner i dag, takket være en kamp utkjempet av mangfoldige, engasjerte og sterke kvinner gjennom århundrer.

KILDER

Deilige sne

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=58-A4.jpg

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=58-A1.jpg

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=58-A2.jpg

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=58-A3.jpg

Frøken Ida og hr. Brilbuk

<https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/Kjærlighed%20og%20Kvinder?preview=20-A1.jpg>

<https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/Kjærlighed%20og%20Kvinder?preview=20-A2.jpg>

<https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/Kjærlighed%20og%20Kvinder?preview=20-A3.jpg>

<https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/Kjærlighed%20og%20Kvinder?preview=20-A4.jpg>

Frøken Top

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=65-A1.jpg

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=65-A2.jpg

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=65-A3.jpg

https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/SKV2_Befolkningsgrupper?preview=65-A4.jpg

Piken og Soldaten

<https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/Kjærlighed%20og%20Kvinder?preview=11-A1.jpg>

<https://www.dropbox.com/home/KULH-3001SKILLINGSTRYKK/Kjærlighed%20og%20Kvinder?preview=11-A2.jpg>

Beautiful snow, den amerikanske versjonen av Deilige sne

<http://allpoetry.com/Beautiful-Snow>

Litteraturliste

Amundsen, Arne Bugge. «Historiens tale, og talen i historien.» I *Kunnskap om kultur, Folkloristiske dialoger*, redigert av Kunt Aukrust og Anne Eriksen, 41-69. Novus forlag, 1999.

Andersen, Nina Møller. «Talesprog og sproglig polyfoni. Bakhtins sproglige begrepsapparat i anvendelse.» *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 31, nr. 2 (2010).

Arkivverket. 29 Mai 2016. digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036392246498.

Asdal, Kristin, et al. *Tekst og historie, å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.

Aasen, Elisabeth. *1800-tallets kvinner; På vei mot stemmerett*. Oslo: Pax Forlag as, 2013.

Bakhtin, Mikhail. *Spørsmål om talegenre*.

Oversatt av Rasmus, T. Slaattelid. Ariadne Forlag, 1998.

Blom, Ida. *Frihet, likhet og - brorskap*. Vol. 2. Bind, i *Cappelens kvinnehistorie, renessanse, reformasjonen, revolusjon, fra 1500 ti i dag*, redigert av Ida Blom, 309-335. J.W. Cappelen, 1992.

Dørum, Knut. *Politikk, profesjon og vekkelse, kvinner i Norge på 1800- og 1900-tallet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2014.

De Beauvoir, Simone. «Det annet kjønn.» I *Exphil 1, Filosofi-og vitenskapshistorie*, oversatt av Bente Christensen, 175-188. Oslo: Pax Forlag, 2000.

Den danske ordbog. Det danske sprog-og litteraturselskab. www.ordnet.dk/ddo/ordbog?query=dynd (funnet April 27., 2016).

Enefalk, Hanna. *Skillingstrykk, historien om 1800-talets forsvunna massmedium*. Uppsala: Uppsala Universitet, 2013.

folketellingen.

Forty, Adrian. *Objects of Desire, design and society since 1750*. Thames & Hudson, 2014.
Frykman, Jonas, og Orvar Løfgren. *Det kultiverte mennesket*. Oversatt av Kari Bolstad. Oslo: Pax Forlag A/S, 1994.

Geertz.

Genette, Gérard. «Paratekster.» I *Boghistorie*, redigert av Jens Bjerring-Hansen og Torben Jelsbak, oversatt av Rolf Reitan, 90-109. Aarhus universitetsforlag, 2010.

Hovdelien, Olav. «Fra kristen trosopplæring til pluralistisk religionsundervisning.» *Norsk pedagogisk tidsskrift*, nr. 5 (Juni 2003).

Mongstad-Hvammen, Ingeborg, red. *Johannes åpenbaring*. <http://www.bibel.no/nettbibelen.aspx?query=rMD6BD6zDuy6fCfbhmuKw-HYh+LhApiWtMjqoyo0q6SJNG7xTq9PxR-WWGcVEZwhUBSEMPeZw=> (funnet April 27., 2016).

Johannessen, Knut. *Den glemte skriften*, Gotisk håndskrift i Norge. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

Kverndokk, Kyrre. *Pilegrim, turist og elev, norske skoleturer til døds- og konsentrasjonsleirer*. Lindköpings universitet, 2007.

Norgeshistorien. 29 Mai 2016. <https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/religion-og-verdensbilder/1425-kristen-norge-apnes.html>.

Norsk biografisk leksikon. http://www.nbl.snl.no/Hans_Jaeger (funnet Mai 19, 2016).

Stevenson, Burton E. *Famous single poems, and the controversies which have raged around them*. George G. Harrap & Co Ltd, 1924.

Store norske leksikon. <https://snl.no/varieté> (funnet Juni 1., 2016).

Store norske leksikon. <https://snl.no/jomfru> (funnet Juni 1., 2016).

Store norske leksikon. <https://snl.no/bloomerdrakt> (funnet Juni 1., 2016).

Store norske leksikon, Christiania. 29 Mai 2016. <http://snl.no/Christiania%2FOslo>.

Store norske leksikon, Skillingsviser. <https://snl.no/skillingsviser> (funnet Mai 29, 2016).

Visearkivaren. 1. Juni 2016. visearkivaren.blogspot.no/2013/01/den-frigjorte-frken-top.html.

Nettsider

Arkivverket. (2016, Mai 29). Hentet fra digitalarkivet.arkivverket: digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036392246498

Den danske ordbog. (u.d.). (Det danske sprog- og litteraturselskab) Hentet April 27., 2016 fra dynd: www.ordnet.dk/ddo/ordbog?query=dynd

Norgeshistorien. (2016, Mai 29). Hentet fra Kristen Norge åpnes: <https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/religion-og-verdensbilder/1425-kristen-norge-apnes.html>

Norsk biografisk leksikon. (u.d.). Hentet Mai 19, 2016 fra Hans Jæger: http://www.nbl.snl.no/Hans_Jaeger

Store norske leksikon. (u.d.). Hentet Juni 1., 2016 fra Varieté: <https://snl.no/varieté>

Store norske leksikon. (u.d.). Hentet Juni 1., 2016 fra Jomfru: <https://snl.no/jomfru>

Store norske leksikon. (u.d.). Hentet Juni 1., 2016 fra Bloomerdrakt: <https://snl.no/bloomerdrakt>

Store norske leksikon, Christiania. (2016, Mai 29). Hentet fra Christiania-Oslo: <http://snl.no/Christiania%2FOslo>

Store norske leksikon, Skillingsviser. (u.d.). Hentet Mai 29, 2016 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/skillingsviser>

Visearkivaren.blogspot.no, den frigjorte frøken Top. Hentet Juni 1, 2016 fra Visearkivaren. [blogspot.no, URL:visearkivaren.blogspot.no/1302/01/den-frigjorte-frken-top.html](http://visearkivaren.blogspot.no/1302/01/den-frigjorte-frken-top.html)

En ny vise om Frøken Top

Først vil jeg presentere meg,
Mitt navn er frøken Top,
Av temperament da er jeg,
Som en champagne propp;
Mitt blod det koker over lett
Og bruser som en fold;
Men snese mannfolk har jeg sett
Forelsket for min fot;
Men alle, alle fikk de "nei",
Jeg aldri aldri gifte meg.
Det tyranni, del slaveri,
Må helst jeg være fri!

Som barn var ei mitt svermeri,
En dukke eller slikt,
Al syning og alt strikkeri,
Jeg fant så kjedelig
Men derimot så var jeg flink
Blant guttene- ja der
Jeg som en engel spilte klink,
Men paradisi i sær.
Jeg gikk på stylvter som en kar,
Sprang bukk som om jeg var splitter pine
gal.
Jeg var så vill og på spill,
Hvor jeg kunne komme til.

Jeg vokste til, og skjørtene
Blev lengre dag for dag.
På mamelukkene o, ve!
Jeg måtte kaste vrak.
Fikk kjoler med garneringer;
I snøreliv ble jeg kvalt,
Og mine små besværinger,
Ak! Nå til vandsbek? gjaldt.
Hva om jeg ville eller ei,
I damedrakt måtte jeg,
Jeg var så vred, led og kjed
Av all den kvinnelighet.

En kvinnelig amazon blev
Jeg nu av første slag;
Jeg kjærlighetsbilletter skrev,
Og svømte som en laks.
Jeg drev det langt i gymnastikk,

Jeg red som en jockey,
I fektning mange støt jeg fikk,
Men det ensset jeg ei;
På skøyter løp jeg eksellent.
Og røykte sigar som en student.
En har jeg her som de ser,
Jeg røyker sjelden fler.

Biljard jeg spiller meget flott,
Meg ingen kommer nær,
Og ikke Carolina blot,
Men prektige a la Guerre?
Og kjegler- tør jeg holde på-
Min ferdighet deri,
Den er så stor, ja tenk dem så,
Jeg slår dem alle ni
Og kjøpe l'homme (kortspill), ja så men
Jeg ganske deilig spiller den,
Ja selv basset? Nokså nett,
Ifald de ønsker det.

Ja skjebnen har gjort en feil,
Da jeg ei ble en mann,
En kvinne er jeg sier mitt spill,
Men ikke min forstand.
O! Gid jeg hadde trøyen på,
En sabel og gevær,
Jeg skulle snart i rekken stå,
Blant Norges tapre hær.
Mitt hjerte banker kjært og fritt,
Ak var jeg blitt de skjørter kvitt,
Så gikk jeg med hugged ned,
For fødelandet stred.

Jeg hører til amazonene,
Jeg kler meg usjenert,
Jeg mangler permisjonene,
Men dog emannspert.
Jeg møter driftig som de ser,
Med stokk og brillen på
Hvorfor skal en herre her
Med nesklemmer gå.
Nei jeg vil bryte skrankene,
Og jeg meg alt i tankene,
I bloomerdrakt uforsagt,
Ta dem så blot i akt.